

Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική, Περιοδική Ηλεκτρονική Έκδοση του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), Τεύχος 14, 2023

ΚΩΣΤΑΣ ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ

ΕΙΔΙΚΟΣ ΠΑΡΕΔΡΟΣ Ε.Τ. ΤΟΥ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΣΤΟΝ 21^Ο ΑΙΩΝΑ

Εισαγωγή

Οι οικονομικές, κοινωνικές και τεχνολογικές εξελίξεις των τελευταίων ετών έχουν δημιουργήσει νέα δεδομένα, τα οποία επηρεάζουν σημαντικά το παρόν και το μέλλον του ανθρώπου σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο. Μια νέα εποχή έχει διαμορφωθεί, με κύρια χαρακτηριστικά: τη διεθνοποίηση, την διαπολιτισμικότητα, τις κοινωνικοοικονομικές ανακατατάξεις. Όλα αυτά επηρεάζουν την προσωπική, την κοινωνική και την επαγγελματική ζωή του ανθρώπου και δημιουργούν νέες απαιτήσεις για την εκπαίδευση και τον εκπαιδευτικό.

Στον παγκοσμιοποιημένο κόσμο που ζούμε οι κοινωνίες και τα εκπαιδευτικά συστήματα είναι αλληλοεξαρτώμενα. Οι κοινωνικές αντιλήψεις που επικρατούν κάθε φορά επηρεάζουν τον σκοπό και το περιεχόμενο της εκπαίδευσης, ενώ ο σκοπός και οι επιμέρους επιδιώξεις πρέπει να καθορίζονται λαμβάνοντας υπόψη και τις ανάγκες της κοινωνίας. Κριτήριο σε κάθε περίπτωση είναι ο άνθρωπος και οι γνώσεις και οι δεξιότητες που απαιτούνται, για να επιβιώνει στην ούτως ή άλλως ανταγωνιστική κοινωνία που ζούμε (ενδοπροσωπική προσαρμογή), αλλά και οι ηθικές και κοινωνικές αξίες που χρειάζονται, για να μπορεί να προσαρμόζεται στο περιβάλλον του και να συμβιώνει αρμονικά με τους άλλους (διαπροσωπική προσαρμογή).

Τα νέα δεδομένα, όπως διαμορφώνονται σήμερα

Τον περασμένο αιώνα πρόσβαση στη γνώση είχαν οι λίγοι. Μοναδικές πηγές γνώσης ήταν η σκέψη των σοφών και το βιβλίο. Σήμερα, η γνώση είναι προσβάσιμη σε όλους. Τόσο τα παιδιά όσο και οι ενήλικες μπορούν να βρουν ό,τι θέλουν, όποτε θέλουν, όπου θέλουν, με τη χρήση των νέων τεχνολογιών—H/Y, Google, Face book, YouTube, Twitter κ.ά. (Δίτσιου, 2013). Ο Αμερικανός συγγραφέας και μελλοντολόγος Alvin Toffler είπε: «Οι αναλφάβητοι τον 21ο αιώνα δεν είναι εκείνοι που δεν μπορούν να διαβάσουν και να γράφουν, αλλά εκείνοι που δεν μπορούν να μαθαίνουν, να ξεμαθαίνουν και να ξαναμαθαίνουν» (Ιακώβου, Ελ, 2013).

Μετά το Συμβούλιο Υπουργών Παιδείας της ΕΕ στη Λισσαβόνα (2004), είναι σαφές, ότι για να μπορεί ο πολίτης να επιτυγχάνει την προσωπική του ολοκλήρωση και να συμμετέχει στην κοινωνία, εκτός από τις παραδοσιακές δεξιότητες της ανάγνωσης, της γραφής και της αριθμητικής, απαιτούνται και άλλες δεξιότητες, όπως είναι η πληροφορική, οι ξένες γλώσσες, η τεχνολογία, η επιχειρηματικότητα, καθώς και οι κοινωνικές δεξιότητες. Είναι ανάγκη, λοιπόν, να κατανοήσουμε και να παραδεχτούμε ότι: α) ο σημερινός άνθρωπος είναι αναγκασμένος να ζει σε ένα παγκοσμιοποιημένο οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον, β) τα νέα δεδομένα συνδέονται με την εκπαίδευση και γ) η βελτίωση και η προσαρμογή στα νέα δεδομένα προϋποθέτει αλλαγές στα εκπαιδευτικά συστήματα όλων των χωρών του πλανήτη.

Αναγκαίες αλλαγές στην εκπαίδευση

Τα τελευταία χρόνια η Ευρωπαϊκή Ένωση και μεγάλοι διεθνείς οργανισμοί, όπως είναι ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) και ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), απευθύνουν συστάσεις προς όλες τις κυβερνήσεις, για αναθεώρηση των εκπαιδευτικών συστημάτων, με έμφαση κυρίως στους ακόλουθους τομείς:

- Σκοπός και στόχοι της εκπαίδευσης.
- Περιεχόμενο και δομή των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και των βιβλίων.
- Στρατηγικές διδασκαλίας.

Παρακάτω εξετάζουμε, με συνοπτικό τρόπο, ένα ένα τους τομείς αυτούς.

α. Σκοπός και στόχοι της εκπαίδευσης.

Ο σκοπός και οι στόχοι της εκπαίδευσης συνδέονται άμεσα με την πολιτιστική, την οικονομική, την κουλτούρα της κοινωνίας και την ιστορική πορεία κάθε χώρας και αντανακλούν την εικόνα του ανθρώπου που θέλει να διαμορφώσει η κοινωνία (Κουκούλα, Ε., 2012). Ιεραρχούνται δε με

βάση τις ανάγκες του ανθρώπου και της κοινωνίας και αποβλέπουν στην ικανοποίησή τους. Με βάση αυτά διαμορφώνεται η εκπαιδευτική πολιτική μιας χώρας, η οποία πρέπει να είναι σύμφωνη με ένα κοινά αποδεκτό σύστημα αξιών (Παπάς, 1995: 110).

Με την έννοια αυτή ο σκοπός και οι στόχοι της εκπαίδευσης είναι σε άμεση σχέση με τη φιλοσοφία της παιδείας και την πολιτιστική και κοινωνική ζωή κάθε χώρας. Για παράδειγμα, τον περασμένο αιώνα το πιο σημαντικό στοιχείο στο πλαίσιο των σκοπών και των στόχων της εκπαίδευσης ήταν η απόκτηση γνώσεων. Σήμερα, το πλαίσιο αυτό διευρύνεται και προστίθενται η ηθική, η κοινωνική, η αισθητική, η συναισθηματική κ.λπ. ανάπτυξη, ως μια αναγκαιότητα, προκειμένου ο σημερινός άνθρωπος να ικανοποιεί τις επιπλέον ανάγκες που έχουν προκύψει.

Είναι γνωστό, ότι οι σημερινές εξελίξεις είναι τόσο γρήγορες, ώστε άλλες από τις σημερινές χρήσιμες γνώσεις ίσως θα είναι άχρηστες αύριο, ενώ άλλες πρέπει να μετασχηματιστούν και να επικαιροποιηθούν, για να καταστούν διαχειρίσιμες και χρηστικές. Βασικός στόχος, λοιπόν, πρέπει να είναι όχι η μετάδοση έτοιμων γνώσεων, αλλά η απόκτηση βασικών δεξιοτήτων, με τις οποίες το άτομο θα μπορεί αφενός να δημιουργεί νέες γνώσεις και να αποκτά νέες δεξιότητες και αφετέρου να μετασχηματίζει και να επικαιροποιεί κάθε φορά τις γνώσεις και τις δεξιότητες που έχουν αποκτηθεί, ώστε να μπορεί να λύνει προβλήματα και να προσαρμόζεται ικανοποιητικά στο περιβάλλον του. Έτσι θα μπορεί να προσαρμόζεται στις εκάστοτε εξελίξεις και να επαναπροσδιορίζει την προσωπική του ζωή και την επαγγελματική του δραστηριότητα, ανάλογα με τις ανάγκες και τις συνθήκες που διαμορφώνονται κάθε φορά. Αυτό προϋποθέτει μετακίνηση της εκπαίδευσης από την στείρα απομνημόνευση γνώσεων και δεξιοτήτων σε πιο ουσιαστικές επιδιώξεις. Ο μαθητής πρέπει να εκπαιδεύεται έτσι, ώστε να μπορεί να αποκτά γνώσεις και να αναπτύσσει δεξιότητες που θα είναι χρήσιμες για τη ζωή του στο παρόν και στο μέλλον, αλλά όχι με στατικό τρόπο. Κυρίως πρέπει να μάθει **πώς να μαθαίνει και να δημιουργεί νέες γνώσεις και καινοτομίες.**

β. Περιεχόμενο των εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

Για την επίτευξη των σκοπών και των στόχων της εκπαίδευσης, το περιεχόμενο και η δομή των εκπαιδευτικών προγραμμάτων πρέπει να ευνοεί την ανάπτυξη της κριτικής και δημιουργικής σκέψης και τη χρήση και εφαρμογή των γνώσεων και των δεξιοτήτων του μαθητή σε νέα δεδομένα, ιδίως κατά την ενηλικίωσή του. Εδώ τίθεται το ερώτημα:

– Η εκπαίδευση, όπως λειτουργεί σήμερα, και τα προγράμματα που διαθέτει μπορεί να επιτύχει όλα αυτά που αναφέρονται παραπάνω;

Η σύγκριση των παραπάνω επιδιώξεων με τη σημερινή πραγματικότητα δείχνει, ότι η εκπαίδευση περνά κρίση. Το εκπαιδευτικό μας σύστημα, όπως είναι δομημένο, δεν δημιουργεί πολίτες και εργαζόμενους ικανούς να ζουν ανάμεσα στους άλλους ανθρώπους με αλληλοκατανόηση, αλληλεγγύη, αμοιβαίο σεβασμό των δικαιωμάτων τους και να προσαρμόζονται στις αλλαγές που συμβαίνουν καθημερινά στον οικονομικό και τον κοινωνικό τομέα, διατηρώντας τις ηθικές και κοινωνικές αξίες, που σήμερα έχουν καταλυθεί. Και βέβαια, είναι γνωστό, ότι η εκπαιδευτική κρίση αντανakλά την κοινωνική κρίση και αντίστροφα.

Ένα στοιχείο που θεωρείται κομβικό για τη σωστή εκπαίδευση και κατάρτιση είναι η σύνδεση της θεωρητικής γνώσης με την εργασία και τη ζωή. Είναι γνωστό, για παράδειγμα, ότι οι απόφοιτοι των πανεπιστημίων μας, έχουν θεωρητική γνώση του αντικειμένου που σπουδάζουν, αλλά δεν είναι έτοιμοι να εργαστούν, με εξαίρεση την ιατρική και την νομική σχολή. Η

αδυναμία αυτή μπορεί να ξεπεραστεί αν, η θεωρητική εκπαίδευση συμπληρώνεται με μαθητεία (Χρηστάκης, 2006: 283-286). Ο θεσμός της μαθητείας εξοπλίζει τον μαθητευόμενο με γνώσεις και δεξιότητες, που δεν μπορεί να αποκτήσει μόνο με τη θεωρητική μάθηση. Ένα από τα σημαντικότερα συμπεράσματα της τελευταίας έρευνας του ΟΟΣΑ (PISA, 2022)¹, είναι ότι τα ελληνόπουλα δεν μπορούν π.χ. να χρησιμοποιήσουν τις γνώσεις που αποκτούν για να κατανοήσουν ένα κείμενο ή να λύσουν ένα προβλήματα της καθημερινότητας. Δηλαδή δεν έχουν απαλλαγή ακόμη από την παπαγαλία.

Τα σχολεία από το νηπιαγωγείο μέχρι το πανεπιστήμιο και ιδιαίτερα οι σχολές επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης πρέπει να αναπροσαρμόσουν τα προγράμματά τους έτσι, ώστε να ικανοποιούν την απαίτηση αυτή.

γ. Τα βιβλία.

Σε ό,τι αφορά τα βιβλία, πρέπει να γίνουν σοβαρές αλλαγές και προσαρμογές στο περιεχόμενο και τη δομή τους. Από αποθήκη γνώσεων πρέπει να μετατραπούν σε παιδαγωγικό υλικό δημιουργίας γνώσεων και δεξιοτήτων από τα ίδια τα παιδιά. Το περιεχόμενο και η δομή των βιβλίων πρέπει να επιτρέπουν τη διαθεματική προσέγγιση της ύλης και τη διδασκαλία σε ομάδες (ομαδοσυνεργατική διδασκαλία), για να αναπτύξουν οι μαθητές τη δεξιότητα της συνεργασίας, της ανταλλαγής ιδεών, της υπευθυνότητας και κυρίως τη δεξιότητα να ερευνούν και να μαθαίνουν ατομικά και ομαδικά.

Θα ήταν ευχής έργο, αν το περιεχόμενο των διδακτικών βιβλίων δομείτο με μορφή σεναρίων, τα οποία θα είχαν ως αφετηρία τις εμπειρίες των παιδιών και με κατάλληλες προεκτάσεις και στρατηγικές να προσεγγίζουν τις νέες γνώσεις και τις δεξιότητες που πρέπει να διδαχθούν.

δ. Διδακτική μεθοδολογία.

Οι εξελίξεις και οι απαιτήσεις αυτές επιβάλλουν νέες προσεγγίσεις στη μάθη-ση, οι οποίες καθιστούν απαραίτητη τη χρήση διδακτικών μεθόδων και τεχνικών, που δίδουν έμφαση: στην κριτική και δημιουργική σκέψη, στις ομαδοσυνεργατικές στρατηγικές, στη μεταγνώση², στη βιωματική και επικοινωνιακή διάσταση της διδασκαλίας και στη χρήση των νέων τεχνολογιών και της πληροφορικής (Τριλιανός, 2004 σ. 269,280).

Η διδασκαλία, σύμφωνα με τα παραπάνω, πρέπει να είναι μαθητοκεντρική: να οδηγεί σε αναστοχασμό του μαθητή και στην αναδόμηση των γνώσεων που έχει αποκτήσει. Να ευνοεί την ατομική και συλλογική προσπάθεια. Να αναπτύσσει το ενδιαφέρον για αυτομάθηση, ώστε αφενός ο μαθητής να αποκτά νέες γνώσεις και αφετέρου να μετασχηματίζει και να επικαιροποιεί αυτές που έχει και να τις κάνει διαχειρίσιμες και χρηστικές. Μόνο έτσι οι γνώσεις και οι εμπειρίες που παράγονται ή αποκτούνται και οι δεξιότητες που αναπτύσσονται θα ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις και στις προκλήσεις του αιώνα που διανύουμε. Η αρχή της αυτενέργειας και της μάθησης δια της πράξης, (Learning by doing), για να θυμηθούμε και τον παλιό Αμερικάνο σπουδαίο παιδαγωγό Dewey (1916), πρέπει να επανέλθει στο προσκήνιο της διδακτικής πρακτικής.

Η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών

Για να γίνουν οι αλλαγές αυτές και να ανταποκριθεί η εκπαίδευση στις νέες απαιτήσεις, εκτός από τα προγράμματα, τα βιβλία και τις στρατηγικές διδασκαλίας, απαιτείται αναθεώρηση και εκσυγχρονισμός της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών.

Σε παλιότερες εποχές οι γνώσεις και οι δεξιότητες που δίδασκαν οι εκπαιδευτικοί, ήταν χρήσιμες και αρκετές για όλη τη ζωή των μαθητών τους. Σήμερα η εκπαίδευση και η κατάρτιση οφείλουν να προετοιμάζουν τους μαθητές για πολύ γρήγορες αλλαγές. Αυτό σημαίνει, ότι οι νέοι εκπαιδευτικοί πρέπει να εκπαιδεύονται με προγράμματα σπουδών, στα οποία πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι καινοτομίες και οι δεξιότητες που απαιτούνται τον 21ο αιώνα.

Ένα σημείο που πρέπει να συζητηθεί είναι τι θα γίνει με τους παλιούς εκπαιδευτικούς. Είναι γνωστό, ότι πολλοί παλιοί εκπαιδευτικοί καλούνται να χρησιμοποιήσουν προγράμματα, διδακτικές μεθόδους και μέσα διδασκαλίας που δεν έχουν διδαχθεί. Στο παρελθόν ο νέος εκπαιδευτικός μπορούσε να διδάξει έχοντας ως πρότυπο τη μέθοδο των δασκάλων του. Σήμερα αυτό δεν ισχύει. Σήμερα η διδασκαλία είναι μια ιδιαίτερα περίπλοκη και σύνθετη διαδικασία, με τη χρήση των νέων τεχνολογιών και της πληροφορικής. Οι παλιοί εκπαιδευτικοί πρέπει να επιμορφωθούν, για να καταστούν ικανοί, αξιοποιώντας την εμπειρία τους, να προσαρμόζουν τη διδακτική διαδικασία στις νέες στρατηγικές και στα νέα δεδομένα. Συνεπώς, η δια βίου εκπαίδευση και μάθηση είναι σήμερα αναγκαία περισσότερο παρά ποτέ.

Συζήτηση – συμπεράσματα

Λογικά θα περίμενε κανείς ότι τα νέα δεδομένα, όπως καταγράφονται προηγούμενα, θα άλλαζαν θετικά την ποιότητα της ζωής του ανθρώπου και θα καθιστούσαν εύκολη και αποτελεσματική την επικοινωνία, τη συμβίωση, την αλληλοαποδοχή και την αλληλεγγύη των ανθρώπων, σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο. Όμως, αντί γι' αυτά παρατηρείται: αυξανόμενη με γεωμετρική πρόοδο ακραία βία ενδοοικογενειακή και οπαδική, εγκληματικότητα, πατροκτονίες και γυναικοκτονίες, διαφθορά, συμμορίες ανηλίκων, απάνθρωπη χωρίς όρια ή αναστολές εκμετάλλευση των αδυνάτων, κατάλυση των ηθικών και κοινωνικών αξιών και αποστασιοποίηση του ανθρώπου από τον άνθρωπο. Συμβόλαια θανάτου υπογράφονται καθημερινά. Τρομοκρατικές επιθέσεις και δολοφονίες αθώων ανθρώπων σε παγκόσμιο επίπεδο δεσπόζουν στα ειδησεογραφικά δελτία. Στη Μέση Ανατολή και στην Ουκρανία καθημερινά σφαγιάζονται αθώοι άνθρωποι και καταστρέφονται ανθρώπινοι πόροι. Καραβάνια ανθρώπων εγκαταλείπουν τις εστίες τους και περιφέρονται στο Αιγαίο και στη Μεσόγειο, στοιβαγμένες ψυχές και σάρκες σε επικίνδυνες βάρκες και σαπιοκάραβα, αντικείμενο εκμετάλλευσης και βορά των διακινητών – επιχειρηματιών της λαθρομετανάστευσης. Για πολλούς από αυτούς το Αιγαίο και η Μεσόγειος γίνονται καθημερινά οι υγροί τάφοι τους. Οι αντάρτες της Υεμένης καταλαμβάνουν ή χτυπούν εμπορικά πλοία στην Ερυθρά θάλασσα, δημιουργούν σοβαρά προβλήματα στο παγκόσμιο εμπόριο και τις προϋποθέσεις ανάφλεξης και άλλου πολέμου στην περιοχή αυτή. Παρατηρείται, δηλαδή, αντιφατικότητα ανάμεσα στις δυνατότητες που προσφέρονται στο σημερινό άνθρωπο να οργανώνει σωστά τη ζωή του και στην πραγμα-

τικότητα. Τα τεχνικά χαρακτηριστικά βελτιώνονται, αλλά τα ποιοτικά στοιχεία υπολείπονται και η ανθρωπιστική κρίση διογκώνεται.

Ο επαναπροσδιορισμός του ανθρώπου και της ζωής του πρέπει να επανεξεταστεί ως κύρια και επείγουσα προτεραιότητα. Ωστόσο, ενώ καθημερινά σχεδιάζονται και πραγματοποιούνται δεκάδες συνέδρια και γράφονται χιλιάδες άρθρα, στον τύπο και στο διαδίκτυο με στόχο τη βελτίωση της παραγωγικότητας και της οικονομίας, ελάχιστα έως καθόλου ακούγονται προτάσεις που στοχεύουν στη διαμόρφωση του ηθικού και κοινωνικού ανθρώπου. Και διερωτάται κανείς, μήπως είναι καιρός, παράλληλα με την παραγωγικότητα, να στοχεύσουμε και στη βελτίωση του ίδιου του ανθρώπου;

Προϋπόθεση για να επιτευχθεί αυτό είναι η αναθεώρηση και ο εκσυγχρο-νισμός του εκπαιδευτικού μας συστήματος. Το σχολείο, κάτω από την πίεση της παγκοσμιοποίησης και του ανταγωνισμού έχει διολισθήσει στο γνωσιοκεντρικό μοντέλο. Το σημερινό σχολείο έχει παλιώσει. Η μετεξέλιξη του από το γνωσιοκεντρικό στο ανθρωποκεντρικό μοντέλο πρέπει να αποτελέσει βασική προτεραιότητα σήμερα. Για κάθε αναθεώρηση και αλλαγή στην εκπαίδευση στο επίκεντρο πρέπει να είναι ο άνθρωπος. Ο άνθρωπος γνώστης αλλά και ηθικός και κοινωνικός άνθρωπος ταυτόχρονα. Ο άνθρωπος που θα μπορεί να παρακολουθεί, να κατανοεί, να αποδέχεται τις εξελίξεις και να προσαρμόζεται στις συνθήκες της νέας εποχής, όπως αυτές διαμορφώνονται κάθε φορά. Έτσι μόνο θα μπορεί να πετυχαίνει την προσωπική του ολοκλήρωση και τη συμμετοχή του στα κοινά. Έτσι θα δημιουργηθεί το ανθρώπινο κεφάλαιο που απαιτείται, για να εξυγιανθεί το οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον και ο άνθρωπος να βελτιώσει την προσωπική του ζωή και να συμβιώνει αρμονικά με τους άλλους. Του ανθρώπου που θα σκέφτεται και θα πράττει με γνώμονα όχι μόνο το «εγώ», αλλά και το «εμείς», για να θυμηθούμε και τον αγνό Έλληνα πατριώτη, τον Μακρυγιάννη.

Επίλογος

Συνοψίζοντας τα κύρια σημεία από αυτά που αναφέρονται παραπάνω πρέπει να πούμε ότι οι εξελίξεις της τεχνολογίας, έχουν δημιουργήσει αυξημένες τεχνικές και οικονομικές δυνατότητες και έχουν προκαλέσει σοβαρές ανακατατάξεις και αλλαγές στην οικονομική, στην κοινωνική και την επαγγελματική ζωή του ανθρώπου. Ωστόσο, δεν παρατηρείται ανάλογη βελτίωση στην ποιότητα της ζωής. Αντίθετα παρατηρείται υποβάθμιση σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο.

Η αλλαγή πλεύσης είναι σήμερα αναγκαία περισσότερο παρά ποτέ. Ο σημερινός άνθρωπος πρέπει να εξοπλιστεί με κριτική, δημιουργική σκέψη και δεξιότητες χρήσιμες για τη ζωή του, αλλά ταυτόχρονα να επανακτήσει τις ηθικές και κοινωνικές αξίες που έχουν καταλυθεί, για να συμβιώνει ομαλά με τους άλλους.

Η γη είναι ένα ζεστό και φιλόξενο άστρο. Χωράμε όλοι και μπορούμε να ζούμε ειρηνικά και αρμονικά σ' αυτό. Αρκεί να το θελήσουμε εμείς. «*Η πιο επαναστατική αλλαγή στον 21^ο αιώνα*», λέει ο Αμερικανός συγγραφέας και μελλοντολόγος John Nisbete, «*δεν θα προέλθει από την τεχνολογία, αλλά από μια νέα αντίληψη για το τι σημαίνει να είσαι άνθρωπος!*». Μακάρι η πρόβλεψη αυτή του Nisbete να αποδειχθεί προφητική για τις επόμενες γενιές που έρχονται.

Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική, Περιοδική Ηλεκτρονική Έκδοση του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), Τεύχος 14, 2023

1 Ο ΟΟΣΑ, μέσω του προγράμματος PISA, κάθε τρία χρόνια αξιολογεί τους μαθητές της Α΄ λυκείου, με στόχο να δει τι μπορούν να κάνουν με αυτά που έμαθαν.

2 Μεταγνώση είναι η νέα γνώση που προκύπτει από την επεξεργασία προηγούμενης γνώσης, η οποία καθίσταται έτσι διαχειρίσιμη και χρηστική.

Επιλεγμένη βιβλιογραφία

- Εφημερίδα ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (2003, Φεβρουάριος, 16). Το ευρωπαϊκό σχολείο του 21^{ου} αιώνα.
- Καραντζόλα, Ε. Τσαούση, Α. (2005). Επιμόρφωση εκπαιδευτών ενηλίκων. Πλαίσιο και αρχές. Αθήνα. Μεταίχμιο.
- Κουκούλα, Ε. (2012). Εκπαιδευτικοί σκοποί και οι απαιτήσεις της σύγχρονης εποχής. Προκλήσεις, προβλήματα, προοπτικές. (Στα Πρακτικά ΕΛΛ.Ι.Ε. Π.ΕΚ., 6^ο πανελλήνιο συνέδριο, 5-7 Οκτωβρίου 2012).
- McNamara, S. & Moreton, G. (1999). Changing Behavior. London. Fulton.
- Ματσαγγούρας, Ηλ. (2000). Η σχολική τάξη. Αθήνα.
- Ματσαγγούρας, Ηλ. (1995). Ομαδοσυνεργατική διδασκαλία. Αθήνα Γρη-γόρης.
- Ξωχέλης, Π. (1983). Θεμελιώδη προβλήματα της παιδαγωγικής επιστήμης. Θεσσαλονίκη. Εκδ. Κυριακίδη.
- Παπάς, Αθ. (1990). Μαθητοκεντρική διδασκαλία, Τόμοι Α΄ και Β΄. Αθήνα. Εκδόσεις για όλους.
- Παπάς, Αθ. (1995). Σύγχρονη θεωρία και πράξη της παιδείας, τόμος Α΄. Αθήνα. Εκδ. Δελφοί.
- Παπάς, Αθ. (2000). Σχολική παιδαγωγική. Αθήνα. Ατραπός.
- Πυργιωτάκης, Ι. (1999). Εισαγωγή στην παιδαγωγική επιστήμη. Αθήνα. Ελλη-νικά Γράμματα.
- Salcito, A. (2013). Εκπαίδευση – τεχνολογία – επιχειρήσεις: πώς μπορούν να δουλέψουν χέρι-χέρι. (Πρακτικά Συνεδρίου Ιδρύματος Λαμπράκη)
- Τριλιανός, Α. (2004). Εκπαιδευτικοί και διδασκαλία στην κοινωνία της γνώσης. (πρακτικά του συνεδρίου με θέμα «Μάθηση και Διδασκαλία στην Κοινωνία της Γνώσης» τ. Α΄. Αθήνα.
- Χρηστάκης, Κ. (2024). Προβλήματα συμπεριφοράς παιδιών και εφήβων. Αθήνα. Διάδραση.
- Χρηστάκης, Κ. (2006). Η εκπαίδευση των παιδιών με δυσκολίες. Εισαγωγή στην ειδική αγωγή, τόμος Β΄. Αθήνα. Ατραπός.
- Χρηστάκης, Κ. (2006). Προγράμματα και στρατηγικές διδασκαλίας για άτομα με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Αθήνα. Ατραπός.
- Χρηστάκης, Κ. (2012). Το παιδί και ο έφηβος στην οικογένεια και στο scho-λείο. Αθήνα. Γρηγόρης.
- UNESCO (1996). Έκθεση της διεθνούς επιτροπής για την εκπαίδευση στον 21^ο αιώνα, με θέμα: Εκπαίδευση: Ο θησαυρός που κρύβει μέσα της. Παρίσι. Εκδόσεις UNESCO.
- Περιοδικό: Fractalart Η γεωμετρία των ιδεών. τ. 164